

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR TEOLOGIC DIN TRANSILVANIA DUPĂ 1990 – EXPRESIE A RESPECTULUI PENTRU VALORILE UMANE ȘI A LIBERTĂȚII RELIGIOASE

Prof. univ. habil. dr. Șerban TURCUȘ

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

serbanturcus@yahoo.it

ABSTRACT: The Theological Higher Education in Transylvania after 1990 - Expression of Respect for Human Values and of Religious Freedom.

The socio-cultural context conducive to the development of religious education, which occurred after the fall of the ideocratic regime, stimulated the higher theological education, in the spirit of respect for human values and for religious freedom, both at the national level and in the various local contexts, which in Romania post-December 1989 period were able to highlight their specificities. Thus, in Transylvania after 1989, religious higher education evolved in a framework strongly marked by the multi-ethnic and multi-confessional dimension of long tradition. The old theological institutes (belonging to the Romanian Orthodox Church, the Roman Catholic Church or various Protestant Churches) were revitalized, later being elevated to the rank of Faculties of Theology and thus fully integrated into the regional and national university system, and Faculties of Theology at the newly created Universities throughout Transylvania were founded. The same process was followed by the University Degree Theological Institutes of the Romanian Church United with Rome, re-established in 1990, after the syncopation recorded in their operation, under the conditions of the suppression of the Greek-Catholic Church by the „popular democracy” regime, established at the end of 1947 in Bucharest, under the supervision of Moscow, and consolidated during the following year. In addition, the neo-Protestant Churches were able to open, under conditions of freedom, specific higher education structures, many of which were coherently integrated into the country’s university system.

Keywords: *theological education, Transylvania, religious freedom, Post-communism.*

Revoluția din decembrie 1989 a creat un cadru social-cultural lipsit de cenzura ateocrată și favorabil repunerii în drepturile lor a multor valori culturale, religioase și naționale. În acest context au fost revitalizate vechile institute teologice, ulterior fiind ridicate la rangul de Facultăți de Teologie și integrate astfel, pe deplin, în sistemul universitar zonal și național și au fost înființate Facultăți de Teologie la Universitățile nou create pe cuprinsul întregii Transilvanii. În plus, cultele neoprotestante și-au putut deschide, în condiții de libertate, structuri de învățământ superior specifice, multe dintre acestea fiind integrate coerent în sistemul universităților țării. De asemenea, rămân funcționale, la nivelul învățământului secundar, și vechile seminarii teologice care supraviețuiseră perioadei comuniste, acestea fiind reorganizate în cadrul învățământului de stat, cu finanțare din partea Ministerului Învățământului¹. În conformitate cu un protocol din 30-31 mai 1991, încheiat între Patriarhia Română, Ministerul Învățământului și Științei și Secretariatul de Stat pentru Culte referitor la includerea învățământului teologic superior în structura universităților de stat, Institutele Teologice Ortodoxe din București, Iași și Sibiu urmau să fie încadrate în universitățile statale din respectivele orașe cu începere din anul universitar 1991-1992, cifrele de școlarizare la Teologia Pastorală fiind stabilite de Patriarhia Română².

Din toamna anului 1991, Institutul Teologic Ortodox de la Sibiu a devenit Facultate de Teologie în cadrul noii Universități „Lucian Blaga” din Sibiu, primind numele fondatorului instituției, Andrei Șaguna. Facultatea de Teologie va funcționa cu trei secții, Teologie Pastorală, Teologie Litere – Limba Română și Limbi Străine (Didactică) și Teologie Asistență Socială. Fiecare dintre secții are patru ani de studii, acestea fiind destinate pregătirii preoților (prima dintre secțiile enumerate), profesorilor și profesoarelor de Religie (cea de-a doua secție, care oferă, ca specializare secundară, Limba și Literatura Română sau limbi străine precum engleza, franceza și germana), respectiv asistenților sociali (a treia secție). Din anul 2001, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” din Sibiu oferă studioșilor și alte două

1 Prin Hotărârea Guvernului României, nr. 521/12 mai 1990 privind organizarea și funcționarea învățământului în România în anul școlar (universitar) 1990/1991 (art. 14-16, 19), începând cu anul școlar 1990-1991, Seminariile Teologice au fost incluse în structura învățământului de stat, cu finanțare doar din 1993. Vezi „Monitorul Oficial”, nr. 71, 16 mai 1990.

2 Date pe <https://unibuc.ro/studii/facultati/facultatea-de-teologie-ortodoxa/>, accesat la 27 octombrie 2021.

specializări, Teologie Istorie, respectiv Teologie Patrimoniu – Conservarea și restaurarea operelor de artă³. Au fost instituite, ulterior, și cursuri de masterat (din anul 1994 au fost organizate programe post-licență de studii aprofundate, cu o durată de două semestre, transformate, din anul 2003, în programe de masterat distribuite pe trei semestre, pentru fiecare dintre cele patru specializări teologice tradiționale – Teologie Sistematică, Teologie Biblică, Teologie Istorică, Teologie Practică), iar Facultatea a beneficiat, în continuare, de dreptul de a conferi doctoratul în Teologie, programul de studii doctorale fiind unul deosebit de consistent în Transilvania, în contextul numărului important de conducători de doctorat⁴. Activitatea Facultății de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” din Sibiu este fericit susținută de impresionanta bibliotecă de profil, Biblioteca Mitropoliei Ardealului, remarcabilă în Transilvania pentru fondul de carte deținut (peste 230.000 de volume, 850 de titluri de periodice precum și baza substanțială de manuscrise și tipărituri vechi). În ceea ce privește periodicele publicate, trebuie amintit că vechea tipăritură „Revista Teologică” – apărută cu începere din anul 1907 prin inițiativa profesorului Nicolae Bălan de la Institutul Teologic sibian, viitorul Mitropolit al Ardealului, suprimată între anii 1947-55 în contextul politic al epocii și, ulterior, reapărută sub comunism, din 1956, cu denumirea schimbată de „Mitropolia Ardealului”, din 1991 revenită la titlul tradițional – este, în prezent, publicată de Mitropolia Ardealului sub redacția Centrului de Cercetare Teologică al Facultății de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, funcțional din anul 1999 ca structură de cercetare religioasă și recunoscut, din 2000, ca parte a Universității sibiene. Totodată, Facultatea publică, din 1999, seria nouă a „Anuarului Academic al Facultății de Teologie”, periodic apărut din anul 1924 și suspendat în 1947, în contextul instaurării noului regim dictat de Moscova. Din anul 2012, Facultatea editează și periodicul bianual „Studia Doctoralia Andreiana”, prima revistă a Universității „Lucian Blaga” dedicată exclusiv doctoranzilor⁵. De asemenea, Centrul de Cercetare Ecumenică tipărește „Review of

3 Date pe <https://teologie.ulbsibiu.ro/istoric/>, consultat la 27 octombrie 2021. O perspectivă generală în *Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu – monografie*, coord. Constantin Oprean, Sorin Radu, Sibiu, Ed. Universității „Lucian Blaga”, 2011.

4 Laurențiu Streza, *Vocație și dăinuire*, „Revista Teologică”, 2018, 4, p. 351 (Actualitatea bisericească și ecumenică).

5 Aurel Pavel, *Editorial*, „Anuarul Academic. Academic Yearbook. 2011-2012”, „Lucian Blaga” University of Sibiu, „Andrei Șaguna” Faculty of Orthodox Theology, 2013, pp. 7-8.

Ecumenical Studies” (din 2009). Din anul 2001 a fost publicată, la Sibiu, sub egida Asociației Ecumenice Studențești din Sibiu și prin contribuția Facultății de Teologie Ortodoxă „Andrei Țaguna”, a Institutului Teologic Evanghelic din Sibiu, a Institutului Teologic Romano-Catolic din Alba Iulia, a Institutului Teologic Protestant din Cluj-Napoca, a Institutului Teologic Greco-Catolic din Blaj, revista „Corpus Christi. Revistă ecumenică studențească”.

În contextul propice de după 1989, un grup de profesori de la Seminarul Teologic Ortodox din Cluj-Napoca (pr. prof. dr. Alexandru Moraru, pr. prof. dr. Valer Bel, pr. prof. dr. Vasile Stanciu, pr. prof. dr. Stelian Tofană) au înaintat, în ianuarie 1990, Centrului eparhial al Arhiepiscopiei Vadului Feleacului și Clujului un memoriu prin care cereau reînființarea Institutului Teologic Universitar din Cluj-Napoca, desființat în perioada comunistă, în iunie 1952⁶. Centrul eparhial Cluj a aprobat acest memoriu și l-a înaintat Patriarhiei Române, solicitând reactivarea Institutului Teologic Ortodox. Acesta a fost reînființat în data de 1 iulie 1990. Potrivit protocoalelor încheiate între Ministerul Învățământului și Patriarhia Română și în urma aprobării dată de Senatul Universității „Babeș-Bolyai”, începând din anul universitar 1992-1993, Institutul Teologic Ortodox din Cluj a fost integrat în Universitatea „Babeș-Bolyai”, primind numele de Facultatea de Teologie Ortodoxă Cluj-Napoca. Conducerea Institutului Teologic Ortodox, respectiv a Facultății de Teologie Ortodoxă Cluj-Napoca a fost încredințată, în perioada 1990-92, pr. prof. dr. Alexandru Moraru în calitate de rector și pr. prof. dr. Ioan Vasile Leb în calitate de prorector, în anii 1992-96, în calitate de decan, respectiv prodecan⁷. La conducerea structurii universitare s-au aflat, ulterior, profesorii Facultății, Ioan Ică sen., Valer Bel, Ioan Chirilă, Ștefan Iloaie, Vasile Stanciu. Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” – care, din decembrie 2013, are

6 Date la Alexandru Moraru, *Învățământul teologic universitar ortodox din Cluj (1924-1952)*, ed. a II-a, Cluj-Napoca, Ed. Renașterea, 2020.

7 Vasile Pușcaș, Veronica Turcuș, Șerban Turcuș, *Leadership academic clujean (1919-2019)*, prefață de Marius Bojiță, studiu introductiv și notă asupra ediției de Vasile Pușcaș, Cluj-Napoca, Ed. Școala Ardeleană, 2019, pp. 422-423; Cosmin Cosmuța, *Părintele Alexandru Moraru: profesor și istoric*, Cluj-Napoca, Ed. Renașterea, 2018, 319 p.; *Teologie și istorie. In honorem Pr. Prof. univ. dr. Alexandru Moraru*, ed. Gabriel-Viorel Gărdan, Cosmin Cosmuța, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2014, 770 p.

în folosință Campusul Universitar „Nicolae Ivan”, complet funcțional din octombrie 2016 – are, în prezent, toate programele de studii pe toate cele trei niveluri (licență, master și doctorat), oferind toate cele patru specializări teologice posibile în România: Teologie Pastorală, Teologie Didactică, Teologie Asistență Socială și Artă Sacră, cel din urmă program de studiu, de licență și master, având ca obiectiv formarea de specialiști în cele două direcții prezente în secție – Pictură și Restaurare – care să posede și o serie de competențe teologice. Masteratul în Teologie Ortodoxă are, pe lângă amintita perfecționare în Artă Sacră (crearea, conservarea și restaurarea bunurilor culturale), programe de studii care conferă tinerilor studioși specializarea în Doctrină, hermeneutică și Istorie bisericească, de asemenea în Pastorație și viață liturgică, în Istoria religiilor, Geopolitica religiilor mono-teiste (creștinism, iudaism, islam), în Bioetică – Morală, Etică și Deontologie, respectiv în Consiliere pastorală și asistență psiho-socială. Din anul 1994, instituția de învățământ superior teologic ortodox din Cluj-Napoca are dreptul de a acorda doctorate, până în 1999 funcționând cu profesori transferați de la Sibiu, respectiv cu cadre didactice de la București, iar din anul amintit o serie de profesori ai Facultății clujene dobândind treptat calitatea de conducători de doctorat (în prezent, Facultatea de Teologie Ortodoxă clujeană oferă, ca specializări la nivel doctoral, Spiritualitate ortodoxă, Muzică bisericească și Ritual, Teologia Vechiului Testament, cu elemente de arheologie biblică și limbă ebraică, Istoria Bisericii Ortodoxe Române cu noțiuni de paleografie, Misiologie și ecumenism, Istorie bisericească universală, Studiul biblic și exegetic al Noului Testament, Morală creștină, Teologie Pastorală)⁸. Facultatea publică, din 1992, periodicul „Studia Theologia Orthodoxa” (la început un singur număr anual cumulat, din 2005 în format bianual) în cadrul seriilor pe facultăți ale tradiționalului periodic al Universității „Babeș-Bolyai”, iar din anul 2018 apare și „Studia Theologica Orthodoxa Doctoralia Napocensia”, revista Școlii Doctorale „Isidor Todoran” a Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, cu o periodicitate semestrială (iulie și decembrie)⁹.

8 Date pe <http://ot.ubbcluj.ro/>, accesat la 2 noiembrie 2021 și https://www.ubbcluj.ro/ro/facultati/teologie_ortodoxa, accesat la 4 noiembrie 2021.

9 Vezi http://studia.ubbcluj.ro/serii/th_orth/istoric.html, accesat la 1 noiembrie 2021.

După 1989 și la Oradea a fost revitalizat învățământul superior teologic, în virtutea tradiției vechilor Academii Teologice interbelice¹⁰, studiile universitare de aici bucurându-se și de continuitatea pluriseculară a instituției superioare pentru studiul filosofic, devenită, din 1788, Facultate de Drept, care, din 1921, și-a desfășurat programul de studii în limba română (ulterior, din 1934, transferată însă la Cluj). Dorința intelectualității locale de a se realiza, în perioada interbelică, o Universitate a Crișanei cu sediul la Oradea s-a putut îndeplini doar după căderea regimului comunist, în perioada regimului ateocrat funcționând aici numai un Institut Pedagogic de trei ani (deschis la 1 octombrie 1963 cu două facultăți, Facultatea de Filologie și Facultatea de Matematică-Fizică, cărora, din 1964, li s-au alăturat Facultatea de Istorie-Geografie și cea de Educație Fizică)¹¹. Pe structura vechiului Institut Pedagogic este deschisă la Oradea, în mai 1990, o Universitate Tehnică, din martie 1991 primind actuala denumire¹². Prin contribuția Episcopului Oradiei, Vasile Coman, învățământul superior teologic ortodox se reînființează aici în 1991, în formula Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității orădene, cu specializările Teologie Ortodoxă Pastorală și Teologie Ortodoxă-Litere, la acestea adăugându-se, din anul 1994, și specializarea Teologie Ortodoxă-Asistență Socială. În anul 1995 erau autorizate să funcționeze provizoriu, la Universitatea din Oradea, specializările Teologie Ortodoxă-Asistență Socială, Teologie Ortodoxă-Litere (Limba și Literatura Română sau o limbă și literatură străină la alegere, engleză, franceză, germană ori rusă), respectiv Teologie Ortodoxă

10 Pe temă Ioan Mizgan, Ionel Chira, *Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea. 70 de ani de la înființare*, Oradea, Universitatea din Oradea, 1995, 156 p.; Episcopia Ortodoxă Română a Oradiei, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Episcop Dr. Vasile Coman”, *90 de ani de la înființarea învățământului academic teologic ortodox în Oradea (1923-2013). Simpozion național, Oradea, 16-18 octombrie 2013*, coord. Dumitru Megheșan, Emil Cioară, Viorel Cristian Popa, Vasile Doru Fer, Oradea, Ed. Univ. din Oradea, 2013, 712 p.

11 Jordan Petrescu, Constantin Anghelache, Emilia Gogu, Mădălina Gabriela Anghel, *Geneza și evoluția învățământului superior din România în date statistice*, București, Ed. Economică, 2018, pp. 235-236.

12 Vezi Hotărârea Guvernului României nr. 460 din 2 mai 1990 privind înființarea Universității Tehnice din Oradea, „Monitorul Oficial”, nr. 75, 24 aprilie 1992 și Ordinul Ministerului Învățământului și Științei nr. 4894/22 martie 1991 prin care Universitatea Tehnică din Oradea devine Universitatea din Oradea. I. Petrescu, C. Anghelache, E. Gogu, M. G. Anghel, *op. cit.*, pp. 235-236.

Pastorală, cursuri de zi cu durată de 4 ani, cu excepția ultimei specializări, unde exista și posibilitatea urmării unor cursuri fără frecvență de 5 ani¹³. În cadrul facultății au fost înființate, în anul 2006, Centrul transilvănean de studii istorice bisericești și Centrul de studii pastoral-misionare, iar în 2007, Centrul de Studii teologice interdisciplinare, care editează revista bi-anuală „Orizonturi teologice”. Facultatea de Teologie Ortodoxă poartă, din anul 2009, numele episcopului Oradiei, Vasile Coman¹⁴.

La Arad, Facultatea de Teologie Ortodoxă înființată după 1989, parte integrantă a Universității „Aurel Vlaicu” din localitate – structură fondată în 1991 pe bazele mai vechii Facultăți de subingineri arădene, activă din 1972 în cadrul Institutului Politehnic din Timișoara¹⁵ – poartă, din anul 2014, numele profesorului și teologului Ilarion V. Felea (ultimul rector al Academiei Teologice interbelice, victimă a regimului ateocrat, care a trecut la cele veșnice, în 1961, în închisoarea de la Aiud). Restaurarea învățământului superior teologic ortodox arădean în virtutea tradiției îndelungate, care coboară la 1822, a constituit o preocupare a Bisericii Ortodoxe Române încă din perioada imediat postrevoluționară. Astfel, în ședința din 25-26 ianuarie 1991, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a

13 Vezi Hotărârea Guvernului României nr. 568/28 iulie 1995, „Monitorul Oficial”, nr. 185, 16 august 1995; Hotărârea Guvernului nr. 294/16 iunie 1997, „Monitorul Oficial”, nr. 130, 25 iunie 1997.

14 Pentru personalitatea Episcopului Vasile Coman al Oradiei, Episcopia Ortodoxă Română a Oradiei, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Episcop Dr. Vasile Coman”, *Episcopul dr. Vasile Coman al Oradiei: 20 de ani de la înveșnicirea sa. Simpozion național, Oradea, 6-7 noiembrie 2012*, coord. Dumitru Megheșan, Emil Cioară, Oradea, Ed. Muzeului Țării Crișurilor, 2012, 361 p.

15 Premisele Universității „Aurel Vlaicu” din Arad se regăsesc în perioada imediat postrevoluționară când, la 24 ianuarie 1990, în reuniunea unor cadre didactice ale amintitei Facultăți de subingineri arădene, care a avut loc în Sala de Consiliu a Întreprinderii de Vagoane Astra din Arad, cu participarea unor reprezentanți ai autorităților locale și a membrilor unor institute de cercetare și întreprinderi din localitate, s-a discutat și stabilit necesitatea autonomizării și dezvoltării învățământului superior din centrul de cultură al Vestului țării. În consecință, prin Hotărârea Guvernului României nr. 567/18 mai 1990, ia ființă Institutul de Învățământ Superior din Arad, în cadrul căruia își continua activitatea vechea Facultate de inginerie. Denumirea structurii de studii superioare va fi schimbată în 1991 când, prin Nota Guvernului României din 4 ianuarie 1991 și a Ordinului Ministerului Învățământului și Științei nr. 4894/22 martie 1991, Institutul de Învățământ Superior din Arad devine Universitatea „Aurel Vlaicu”. I. Petrescu, C. Anghelache, E. Gogu, M. G. Anghel, *op. cit.*, pp. 222-223.

analizat solicitarea Episcopiei Aradului nr. 141/1991 privitoare la reînființarea Institutului Teologic Universitar din Arad, care se dorea a fi continuatorul mai vechiului Institut Teologic Ortodox din localitate, respectiv a Academiei Teologice Ortodoxe care a funcționat, la Arad, în perioada 1927-1948¹⁶. În consecință, Sfântul Sinod al B.O.R. a dispus ca Episcopia Aradului să facă toate demersurile necesare reînființării amintitului Institut Teologic. Prin grija Înaltpreasfințitului Arhiepiscop dr. Timotei Sevcicu au fost întreprinși pașii cuveniți, iar din luna mai 1991, Facultății de Inginerie, care funcționa cu specializările sale particulare încadrate profilurilor Mecanic, Textile-pielărie, Chimie, respectiv Tehnologia produselor alimentare și care făceau apel direct la tradiția universitară a învățământului superior arădean din secolul XX (respectiv la Institutul de Agricultură, care a funcționat aici în perioada 1948-57 cu cele două facultăți ale sale, Zootehnie și Medicină Veterinară și la amintita Facultate de subingineri, organizată în 1972 și arondată Politehnicii timișorene) i-a fost alăturată Facultatea de Teologie din Arad ca expresia cea mai pregnantă a tradiției longevive a studiilor superioare religioase din centrul de cultură de la granița de Vest. Facultatea de Teologie din Arad a fost deschisă în anul 1991 cu profilul Teologie, specialitatea Teologie Ortodoxă, tipul de învățământ fiind atât zi, cât și fără frecvență. Din anul 1992, Facultatea de Teologie a Universității „Aurel Vlaicu” va oferi două specializări: Teologie Ortodoxă Pastorală și Teologie Ortodoxă – Litere (Limba și Literatura română). De reținut că, până în anul 1999, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad a funcționat cu două Facultăți (Ingineria – care din anul universitar 1993-94 a deschis și un profil economic¹⁷, iar din 1995 devine Facultate de Inginerie și Științe Economice¹⁸ – și Teologia), din octombrie 1999, Facultatea de Inginerie și Științe Economice dând naștere la alte două Facultăți, cea de Inginerie și cea de Științe Economice¹⁹. În prezent, Facultatea de Teologie a Universității „Aurel Vlaicu” din Arad²⁰ funcționează în ansamblul celor 9 facultăți

16 Vezi *Învățământul Teologic Ortodox din Arad – itinerar – forme – perspective*, ed. Cristinel Ioja, Marcel Tang, Arad, Ed. Arhiepiscopiei Aradului, 2019, 487 p.

17 Vezi Adresa Ministerului Învățământului nr. 1346/17 septembrie 1993.

18 Conform Hotărârii de Guvern nr. 568/28 iulie 1995.

19 Potrivit Hotărârii Guvernului României nr. 866/ 28 octombrie 1999.

20 Instituția își desfășoară activitatea în vechea clădire a Institutului Teologic Ortodox din Arad, construcție realizată în stil eclectic, în anii 1884-85, prin grija episcopului Ioan Mețianu.

ale Universității arădene (celor 3 facultăți funcționale din toamna anului 1999, s-au adăugat altele 6: Facultatea de Inginerie Alimentară, Turism și Protecția Mediului, înființată în anul 2002²¹; Facultatea de Științe Umane și Sociale, cu specializările Limba și Literatura română – Limba și Literatura engleză, respectiv Administrație publică, din 2003; Facultatea de Științe Exacte, cu domeniile de studiu Matematică și Informatică, tot din 2003; Facultatea de Științe ale Educației, Psihologie și Asistență Socială, respectiv Facultatea de Educație Fizică și Sport, ambele deschise în 2005; în sfârșit, Facultatea de Design, inaugurată în 2010)²², având scopul de a-i forma pe slujitorii altarelor din arhiepiscopia ortodoxă a Aradului, precum și pe reprezentanții catedrelor de religie ortodoxă, asigurând o pregătire pe trei niveluri – licență, master și doctorat. Trebuie menționat, așadar, că unul dintre cele două domenii de studii postuniversitare doctorale ale Universității „Aurel Vlaicu” din Arad este reprezentat de Teologie (celălalt fiind Filologia). Programul de studii doctorale oferit de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad, structurat pe 6 semestre, deschide posibilitatea pregătirii doctoratului urmând specializările Teologie Dogmatică, Drept bisericesc, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, respectiv Teologie Morală și Spiritualitate Ortodoxă²³. Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad editează publicațiile „Teologia” (din 1997) și „Calea Mântuirii” (din 2000)²⁴, iar din 2017, a fost lansat și „Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad”, primul număr fiind cel pe anul universitar 2015/2016.

La Caransebeș s-a dorit revitalizarea învățământului superior teologic ortodox tot în formula universitară²⁵, în paralel rămânând funcțional și vechiul seminar teologic²⁶. Astfel învățământul teologic universitar

21 Hotărârea de Guvern nr. 410/25 aprilie 2002.

22 I. Petrescu, C. Anghelache, E. Gogu, M. G. Anghel, *op. cit.*, p. 224.

23 Date pe <https://www.teologiearad.ro/programe-studii-2/>, accesat la 31 octombrie 2021.

24 Pe temă „Calea Mântuirii” la zece ani de la reapariție (2000-2010). *Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2010.

25 Pentru tradiția învățământului teologic ortodox din Caransebeș, vezi Vasile Petrica, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Român Caransebeș (1865-1927): contribuții istorice*, Caransebeș, Ed. Episcopiei Caransebeșului, 2005; Idem, *Academia Teologică Ortodoxă Română din Caransebeș (1927-1948)*, Timișoara, Ed. DPP (David Press Print), 2014.

26 Din anul școlar 1990-1991, Seminarul Teologic din Caransebeș primește denumirea de Seminarul Teologic „Episcop Ioan Popasu”. Între anii 1993-1996, pe

din Caransebeș a luat ființă în 1998, în formula unei Secții de Teologie Ortodoxă–Istorie a Universității „Eftimie Murgu” din Reșița, prin grija Înaltpreasfinției sale dr. Laurențiu Streza, actualul Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, care, din 1996, a ocupat, până în 2005, scaunul episcopal de la Caransebeș. Structura de învățământ teologic superior și-a desfășurat activitatea, până în anul 2006, în spațiile oferite de Episcopia Caransebeșului, iar din anul academic 2006-2007, într-un sediu modern amenajat în Caransebeș de Universitatea reșițeană. Secția de Teologie Ortodoxă Didactică din Caransebeș – acreditată atât pentru studii de licență, cât și pentru studii de masterat în Teologie Pastorală și Misiune Creștină – a fost încadrată în Facultatea de Științe Economice și Administrative, iar din 2013, a intrat în componența Facultății de Științe Sociale (unde funcționează ca Departament de Teologie și Științe Sociale) a Universității „Eftimie Murgu” din Reșița (structură universitară postdecembristă, fondată în 1992, pe baza instituției de învățământ tehnic superior dependentă de Politehnica timișoreană și funcțională din 1971²⁷). De la 28 septembrie 2020, Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița funcționează ca un Centru Universitar al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, axat pe Inginerie și Management, Științe Economice și Științe Sociale, la Reșița avân-

lângă seminar, a funcționat și Școala Postliceala de Cântăreți bisericești și Învățători, iar din 1993 a fost reactivată Școala de Cântăreți Bisericești, cu durata de trei ani, care a funcționat până în anul 2000. Începând cu anul 2015, la Seminarul Teologic din Caransebeș studiază și fete. Vezi <https://www.seminarulcaransebes.ro/istoric>, accesat la 2 noiembrie 2021.

27 Prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 321/29 martie 1971 este înființat, cu începere din anul universitar 1971-72, Institutul de Subingineri din Reșița, plasat în subordinea Institutului Politehnic „Traian Vuia” din Timișoara, formulă în care cel dintâi a funcționat în perioada 1 octombrie 1971 – 1990. În anii 1990-1991, Facultatea de Inginerie din Reșița se va afla, în continuare, în subordonarea Institutului Politehnic „Traian Vuia” din Timișoara, ulterior, până în toamna lui 1992, a Universității „Politehnica” din Timișoara. De la 1 octombrie 1992 ia ființă Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița, structură universitară autonomă, organizată, până în 2011, pe două facultăți (Facultatea de Inginerie și Facultatea de Științe Economice și Administrative), iar din 2013 cu trei facultăți (Facultatea de Inginerie și Management, Facultatea de Științe Economice și Facultatea de Științe Sociale). Vezi *Un sfert de secol de învățământ superior la Reșița: 1971-1996: monografie*, de Ștefan Anghel etc., Reșița, Ed. Eftimie Murgu, 1996; de asemenea <https://resita.extensii.ubbcluj.ro/resita-universitara-de-la-institutul-de-subingineri-resita-si-universitatea-eftimie-murgu-din-resita-la-centrul-universitar-ubb-din-resita/>, accesat la 2 noiembrie 2021.

du-și sediul doar Facultatea de Inginerie, în timp ce alte cinci facultăți din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor – FSEGA, Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării – FSPAC, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială – FSAS, Facultatea de Educație Fizică și Sport – FEFS și Facultatea de Psihologie și Științele Educației – FPSE) oferă programe de studii la Reșița, accentul fiind pus astfel pe Asistență Socială²⁸.

La Universitatea de Vest din Timișoara – structură de învățământ superior încheată în anii 1962-68²⁹ – studiul Teologiei Ortodoxe este organizat în cadrul Facultății de Litere, Istorie și Teologie. În anul 1995 erau acreditate în domeniu specializările în Teologie Ortodoxă Pastorală (unde opțiunii cursurilor de zi, cu o durată de 4 ani, i se adăuga posibilitatea cursurilor fără frecvență, desfășurate pe 5 ani), respectiv Teologie Ortodoxă-Litere (Limba și Literatura Română sau o limbă și literatură străină), iar din 1997 și Teologie Ortodoxă-Istorie, cele din urmă cu o durată a studiilor de 4 ani³⁰. În prezent, Teologia Ortodoxă se studiază în cadrul Departamentului de Studii Românești al Facultății, specializarea fiind Teologia Ortodoxă Pastorală³¹.

În cadrul Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia – instituție de studii superioare de stat fondată, în anul 1991³², în centrul de cul-

28 I. Petrescu, C. Anghelache, E. Gogu, M. G. Anghel, *op. cit.*, p. 238. Conform <https://uem.ro/> și <http://vechi.uem.ro/index.php?id=10>, accesate la 13 octombrie 2021 și <https://resita.extensii.ubbcluj.ro/resita-universitara-de-la-institutul-de-subingineri-resita-si-universitatea-eftimie-murgu-din-resita-la-centrul-universitar-ubb-din-resita/>, accesat la 2 noiembrie 2021.

29 Pe temă Ioan Munteanu, Rodica Maria Munteanu, *Universitatea de Vest din Timișoara*, Timișoara, Ed. Universității de Vest, 2004, 656 p.; I. Petrescu, C. Anghelache, E. Gogu, M. G. Anghel, *op. cit.*, pp. 233-234.

30 Vezi Hotărârea Guvernului României nr. 568/28 iulie 1995, „Monitorul Oficial”, nr. 185, 16 august 1995; Hotărârea Guvernului nr. 294/16 iunie 1997, „Monitorul Oficial”, nr. 130, 25 iunie 1997.

31 Date pe <https://litere.uvt.ro/educatie/programe-de-licenta/>, accesat la 4 noiembrie 2021.

32 Hotărârea Guvernului României nr. 474/9 iulie 1991, „Monitorul Oficial”, nr. 160, 27 iulie 1991. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia a funcționat, cu începere din anul academic 1991-92, cu două specializări: Istorie – Facultatea de Științe, respectiv Teologie Ortodoxă – Asistență Socială. Vezi și <https://www.uab.ro/despre-uab/>, accesat la 3 noiembrie 2021. Pe temă, *Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. 1991-2011*, de Moise Ioan Achim, Nicolae Todea, Lucia Căbulea, Alba Iulia, Aeternitas, 2011.

tură transilvănean remarcabil tocmai prin tradiția învățământului teologic superior catolic – a fost organizată, din 1991, Facultatea de Teologie Ortodoxă de la Alba Iulia³³. Facultatea și-a deschis porțile, în toamna anului 1991, cu specializarea Teologie Ortodoxă – Asistență Socială, mai apoi adăugându-se și alte specializări: Teologie Pastorală (1995), Teologie – Litere Engleză (1996), Teologie – Litere Română (2003), Teologie – Istorie (2003). După implementarea sistemului Bologna, din cele cinci secții ale Facultății de Teologie Ortodoxă de la Alba Iulia au rămas doar 3 secții (Teologie Pastorală, Teologie Didactică și Teologie Socială), destinate pregătirii slujitorilor altarelor, profesorilor din învățământul de stat, respectiv asistenților sociali din instituțiile de asistență socială ale Bisericii și Statului. Se cuvine evidențiat că, după o decadă de funcționare, Facultatea de Teologie Ortodoxă de la Alba Iulia a fost abilitată de Ministerul Educației Naționale să organizeze și studii de masterat în Teologie, pe diverse linii de cercetare, dintre care unele în cotutelă cu Institutul de Teologie Ortodoxă „Saint-Serge” de la Paris, la care limba de predare este franceză și engleză³⁴. Din anul 2009, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia a primit din partea Ministerului Educației, Cercetării și Inovării calitatea de instituție organizatoare de studii universitare de doctorat în domeniul Teologiei. Din anul 2014, în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă de la Alba Iulia este înființată secția de Muzică Religioasă, acreditată în 2019. În consecință, au fost diversificate și programele de studii pentru master, care în prezent cuprinde linia de specializare în Teologie comparată (cu o durată de 4 semestre), cea de Mediere interculturală și interreligioasă (extinsă tot pe 4 semestre), respectiv cea de Muzică religioasă și folclor muzical³⁵. Prin grija Facultății și a Centrului de cercetări interreligioase și de psihopedagogie creștină din Alba Iulia este publicat periodicul „Altarul Reîntregirii” (din 1996), iar prin școala sa doctorală, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia este implicată în editarea revistei bilingve (apărută în engleză și germană) „International Journal of Orthodox Theology” (tipărită cu începere din anul 2010).

33 În anul 1996, denumirea Facultății de Teologie a fost modificată în Facultatea de Teologie Ortodoxă (conform Hotărârii Guvernului României nr. 1371/ 3 decembrie 1996, „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 340, 11 decembrie 1996).

34 Vezi <http://fto.ro/nou/scurta-prezentare-a-fto-alba/>, accesat la 28 octombrie 2021.

35 Informații suplimentare pe <https://www.uab.ro/facultate/5-facultatea-de-teologie-ortodoxa/programe-de-studiu/master/>, accesat la 2 noiembrie 2021.

În cadrul Universității de Nord din Baia Mare – structură de învățământ superior care își avea originea în Institutul Pedagogic înființat, la Baia Mare, în 1961, cu trei facultăți (Facultatea de Filologie, Facultatea de Matematică și Facultatea de Științe Biologice și Agricole), devenit, din 1974, Institut de Învățământ Superior cu o durată a studiilor care a urcat de la 3 la 4 ani, activitatea universitară revigorându-se în 1990, când sunt reluate cursurile Facultății de Filologie, întrerupte din 1986, odată cu anul 1991 fiind organizată Universitatea din Baia Mare cu Facultatea de Litere și Științe, transformată în Facultatea de Științe, respectiv Facultatea de Litere, cu începere din anul 1996³⁶ – s-a conturat, de asemenea, o linie de studiu privind Teologia Ortodoxă și una consacrată Teologiei Greco-Catolice, ambele în cadrul Facultății de Litere. În anul 1995, specializările Teologie Ortodoxă-Litere (Limba și Literatura Română), respectiv Teologie Ortodoxă-Asistență Socială sunt autorizate să funcționeze provizoriu în cadrul Universității de Nord din Baia Mare, forma de învățământ fiind cea de zi și durata cursurilor de 4 ani³⁷, cea dintâi fiind acreditată în 1998, a doua în 2000. Tot în anul 1998, la Universitatea de Nord din Baia Mare este acreditată să funcționeze provizoriu specializarea Teologie Greco-Catolică – Litere (Limba și Literatura Română)³⁸. Cu începere din anul 2000 funcționează și specializările Teologie Greco-Catolică Pastorală³⁹ și Teologie Ortodoxă Pastorală⁴⁰, în anii 2000-2006, în cadrul Facultății de Litere, fiind active toate cele cinci specializări, iar din 2007, specializările Teologie Ortodoxă, Pastorală și Didactică, precum și Teologie Greco-Catolică, Pastorală și Didactică⁴¹. Din anul 2009, Catedra de Teologie Ortodoxă și

36 I. Petrescu, C. Anghelache, E. Gogu, M. G. Anghel, *op. cit.*, p. 233.

37 Vezi Hotărârea Guvernului României nr. 568/28 iulie 1995, „Monitorul Oficial”, nr. 185, 16 august 1995; Hotărârea Guvernului nr. 294/16 iunie 1997, „Monitorul Oficial”, nr. 130, 25 iunie 1997.

38 Hotărârea Guvernului României nr. 442/31 iulie 1998, „Monitorul Oficial”, nr. 292, 10 august 1998.

39 Hotărârea Guvernului României nr. 696/17 august 2000, „Monitorul Oficial”, nr. 397, 24 august 2000.

40 Hotărârea Guvernului nr. 1215/29 noiembrie 2000, „Monitorul Oficial”, nr. 639, 7 decembrie 2000.

41 Hotărârea nr. 676/2007 privind domeniile de studii universitare de licență, structurile instituțiilor de învățământ superior și specializările organizate de acestea, „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 481, 18 iulie 2007; Hotărârea nr. 635/2008 privind structurile instituțiilor de învățământ superior și specializările/programele de studii universitare de licență acreditate sau autorizate să funcționeze provizoriu organizate

Asistență Socială a Facultății de Litere a Universității de Nord din Baia Mare a inițiat publicarea periodicului „Studia Universitatis Septentrionis Theologia Orthodoxa”. În prezent, în contextul integrării Universității de Nord din Baia Mare în structurile universitare clujene (aceasta fiind afiliată Universității Tehnice din Cluj-Napoca în urma unui proces de fuziune care s-a derulat în anii 2011-2012, devenind astfel Centrul Universitar Nord din Baia Mare al Universității Tehnice din Cluj-Napoca⁴²), studiul Teologiei Ortodoxe se realizează în cadrul Departamentului de Științe Socio-Umane, Teologie, Arte – Domeniul Teologie Ortodoxă din cadrul Facultății de Litere a Centrului Universitar Nord din Baia Mare, cu specializări în Teologie Pastorală și Teologie Didactică (cea Didactică doar până în 2019)⁴³, Teologia Ortodoxă-Asistență socială fiind dislocată, după fuziune, la Satu Mare⁴⁴. De asemenea, studiul Teologiei Greco-Catolice a continuat până în anul 2013 cu domeniile de specializare Teologie Pastorală și Teologie Didactică, din 2013, doar cu cel destinat Teologiei Didactice⁴⁵, pentru ca, din anul 2014, să se mențină doar domeniul destinat Teologiei Ortodoxe⁴⁶.

De altfel, în ceea ce privește învățământul superior teologic greco-catolic, acesta este reînființat în condițiile de libertate postdecembriste. În anul 1990 sunt înființate Institutele Teologice de Grad Universitar ale Bisericii

de acestea, „Monitorul Oficial”, nr. 467, 24 iunie 2008; nr. 834, 11 decembrie 2008; Hotărârea nr. 749/2009 pentru aprobarea Nomenclatorului domeniilor, a structurilor instituțiilor de învățământ superior și a specializărilor/programelor de studii universitare de licență acreditate sau autorizate să funcționeze provizoriu organizate de acestea, „Monitorul Oficial”, nr. 465, 6 iulie 2009.

42 I. Petrescu, C. Anghelache, E. Gogu, M. G. Anghel, *op. cit.*, pp. 233, 300-301.

43 Hotărârea Guvernului României nr. 326/23 mai 2019 privind aprobarea Nomenclatorului domeniilor și al specializărilor/programelor de studii universitare și a structurii instituțiilor de învățământ superior pentru anul universitar 2019-2020, „Monitorul Oficial”, nr. 467 bis, 10 iunie 2019.

44 Hotărârea Guvernului României nr. 966/29 septembrie 2011; nr. 84/14 februarie 2012, „Monitorul Oficial”, nr. 122, 20 februarie 2012.

45 Hotărârea Guvernului României nr. 493/17 iulie 2013; nr. 730/25 septembrie 2013, „Monitorul Oficial”, nr. 605, 27 septembrie 2013.

46 Hotărârea Guvernului României nr. 580 din 9 iulie 2014 privind aprobarea Nomenclatorului domeniilor și al specializărilor/programelor de studii universitare și a structurii instituțiilor de învățământ superior pentru anul universitar 2014-2015. „Monitorul Oficial”, nr. 527, 16 iulie 2014.

Române Unite cu Roma la Cluj-Napoca, Baia Mare, Oradea și Blaj⁴⁷. În anul 1995, Institutului Greco-Catolic Cluj-Gherla din Cluj-Napoca i se acordă autorizație de funcționare provizorie⁴⁸. Institutul Teologic de Grad Universitar „Buna Vestire” al Bisericii Române Unite cu Roma-Blaj și Institutul Teologic Universitar Român Unit cu Roma (Greco-Catolic) Oradea primesc, în anul 1996, fiecare pentru Facultățile de Teologie Greco-Catolică din cadrul lor, autorizația de funcționare provizorie în specializarea Teologie Pastorală Greco-Catolică, cu o durată a studiilor de patru ani⁴⁹. Prin grija episcopului, de odinioară, Lucian Mureșan al diecezei Maramureșului s-a deschis, în premieră, la Baia Mare, în 1990, Institutul Teologic Ortodox de Grad Universitar, cu un număr total de 90 de studenți. Institutul, cu denumirea „Episcop Dr. Alexandru Rusu”, a început anul școlar 1990-91 cu 70 de studenți la cursurile de zi și 20 la fără frecvență. Tot aici, la cursurile de trei ani ale Facultății de Teologie Didactică-Catehetică, au început 89 de tineri și tinere, destinați să predea, copiilor și elevilor, educație moral-religioasă în orele de religie⁵⁰.

Și în cazul Teologiei Greco-Catolice s-a înregistrat procesul integrării în sistemul universitar, fiind astfel constituită Facultatea de Teologie Greco-Catolică a Universității „Babeș-Bolyai” pe structura Institutelor Teologice Greco-Catolice din Blaj, Cluj-Napoca și Oradea, care au fost integrate, treptat, Universității clujene. Procesul de integrare a început încă din anul universitar 1991-1992, când secția de Teologie Didactică a Institutului Teologic Greco-Catolic din Cluj-Napoca fost încadrată în Universitatea „Babeș-Bolyai” ca Facultate de Teologie Greco-Catolică, inițial depinzând administrativ de Facultatea de Litere, iar din anul academic 1992-1993, cu structură și conducere proprie și cu specializări în Teologie Litere, Te-

47 Hotărârea Guvernului României nr. 1221/22 noiembrie 1990, „Monitorul Oficial”, nr. 132, 26 noiembrie 1990.

48 Hotărârea Guvernului României nr. 568/28 iulie 1995 cu privire la acordarea autorizației de funcționare provizorie, în conformitate cu prevederile Legii nr. 88/1993 privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor, „Monitorul Oficial”, nr. 185, 16 august 1995, reiterată prin Hotărârile de guvern nr. 294/16 iunie 1997, nr. 442/31 iulie 1998 și nr. 535/1 iulie 1999, „Monitorul Oficial”, nr. 130, 25 iunie 1997; nr. 292, 10 august 1998; nr. 324, 7 iulie 1999.

49 Hotărârea Guvernului României nr. 1371/ 3 decembrie 1996, „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 340, 11 decembrie 1996.

50 Date pe <https://www.graiul.ro/2020/08/05/90-de-ani-de-la-infintarea-eparhiei-greco-catolice-de-maramures/>, accesat la 10 octombrie 2021.

ologie Didactică sau Teologie Pastorală. Spre exemplu, în anul 1995 erau autorizate să funcționeze provizoriu, în cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, specializările: Teologie Greco-Catolică – Asistență Socială, Teologie Greco-Catolică – Litere (o limbă și literatură străină), Teologie Greco-Catolică – Didactică, Teologie Greco-Catolică – Litere (Limba și Literatura Română), iar din 1997, și Teologie Greco-Catolică – Iconografie⁵¹. Ulterior au fost integrate Institutele Teologice Greco-Catolice din Oradea (1998) și Blaj (1999) cu specializările acestora, la început ca facultăți cu conducere proprie. În prezent, Facultatea de Teologie Greco-Catolică a Universității „Babeș-Bolyai” funcționează ca o structură cu conducere unică și cu 3 departamente, la Cluj-Napoca, Oradea și Blaj⁵². Publicațiile facultății sunt încadrate în seriile „Studia” ale Universității „Babeș-Bolyai” („Studia Universitatis «Babeș-Bolyai». Theologia Catholica”, revistă de teologie greco-catolică apărută din 1996, la început cu o periodicitate anuală, apoi semestrială, din 1998 până în 2000, ulterior, în perioada 2001-2005, cu 3 numere pe an, în 2006-2012 trimestrială, iar din 2013, semestrială; „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai». Theologia Graeco-Catholica Varadiensis”, revista de teologie greco-catolică a Departamentului din Oradea al Facultății, tipărită semestrial din 1999). Din anul 2002, Departamentul din Blaj al Facultății de Teologie Greco-Catolică a Universității „Babeș-Bolyai” a inițiat „Studia Blasiensia. Revista studenților teologi”.

În primii ani de după 1989 rămân, de asemenea, funcționale și își revigorează activitatea Institutul Teologic Romano-Catolic de Grad Universitar din Alba Iulia (în cadrul căruia Facultatea de Teologie Romano-Catolică oferea specializarea în Teologie Romano-Catolică Pastorală, cu o durată a studiilor de 4 ani), și Institutul Teologic Protestant de Grad Universitar din Cluj-Napoca, care, în 1990, și-a diversificat specializările, alături de Facultatea de Teologie Protestantă – destinată pregătirii vocațiilor pastorale mai ales din rândul comunității maghiare din Cluj-Napoca și din Transilvania și care oferea o specializare în Teologie Protestantă Pastorală cu o durată de 4 ani pentru a forma preoții calvini, unitarieni și evangheliști, păstrându-și totodată dreptul de a organiza studii de doctorat pe care îl

51 Conform Hotărârii Guvernului României nr. 568/28 iulie 1995, „Monitorul Oficial”, nr. 185, 16 august 1995; Hotărârii Guvernului nr. 294/16 iunie 1997, „Monitorul Oficial”, nr. 130, 25 iunie 1997.

52 V. Pușcaș, V. Turcuș, Ș. Turcuș, *op. cit.*, p. 435-438; de asemenea <http://gct.ubbcluj.ro/despre-noi/#istoric>, accesat la 27 octombrie 2021.

avea din perioada regimului comunist – fiind înființate alte două facultăți, Facultatea de Teologie Reformată Didactică și Facultatea Reformată „Sulyok István”, cu sediul la Oradea. Mai apoi, în anul 1993, în virtutea unei convenții încheiate de Biserica Reformată din Ardeal cu Universitatea „Babeș-Bolyai”, s-a constituit Facultatea de Teologie Reformată din cadrul amintitei Universități clujene, cu specializările Teologie-Asistență Socială, respectiv Teologie-Litere, în consecință, specializările Facultății de Teologie Reformată Didactică din cadrul Institutului Teologic Protestant de Grad Universitar intrând în lichidare⁵³. Din anul 1997, denumirea Institutului Teologic Protestant de Grad Universitar din Cluj-Napoca se modifică în cea de Institutul Teologic Protestant din Cluj-Napoca și, alături de specializarea în Teologia Protestantă Pastorală, acreditată de precedenta legislație postdecembristă în domeniul învățământului, dobândesc autorizație de funcționare provizorie și specializările de la Oradea, anume Teologie Reformată-Asistență Socială și Teologie Reformată-Limba și Literatura Germană⁵⁴. Amintitele specializări de la Oradea, la care se adaugă și Muzica Religioasă studiată tot acolo, vor trece, în 1999, în urma aprobării Senatului Institutului Teologic Protestant, sub egida Universității Creștine „Partium”, prima instituție de sine-stătătoare a învățământului superior maghiar din România în postcomunism, deschisă la Oradea, în anul 2000. La nivelul publicațiilor, se remarcă, din 2010, tipărirea revistei „Studia Doctorum Theologiae Protestantis”, publicație periodică a Institutului de cercetare din cadrul Institutului Teologic Protestant clujean. În cadrul Facultății de Teologie Reformată a Universității „Babeș-Bolyai” funcționează, din anul 2003, specializarea Muzică, destinată studiului disciplinei în limba maghiară. Facultatea de Teologie Reformată și Muzică a Universității „Babeș-Bolyai” – în prezent cu un departament, cel de Teologie Reformată Didactică și Pedagogie Muzicală – asigură specializări în domeniul Pedagogiei religioase și Pedagogiei muzicale, studenților specializați în educație muzicală fiindu-le oferită posibilitatea de a învăța și orgă, pian, flaut, vioară, clarinet și canto, în rândul disciplinelor teoretice și practice studiate remarcându-se istoria muzicii, compoziție, informatica muzicală, management muzical, folclor muzical. Programul de master în Teologie Reformată oferă

53 V. Pușcaș, V. Turcuș, Ș. Turcuș, *op. cit.*, pp. 439-440.

54 Vezi Hotărârea Guvernului nr. 294/16 iunie 1997, „Monitorul Oficial”, nr. 130, 25 iunie 1997.

specializările în Teologie aplicată, Teologie-Educație și Mediere interculturală și interconfesională, iar cel în Muzică e axat pe Muzică bisericească ecumenică⁵⁵. Revista Facultății, „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai». Theologia Reformata Transylvanica” apare, din anul 2001, cu o periodicitate inițial anuală, iar din 2009, semestrială.

Întrucât pentru etnicii germani, Institutul Teologic Protestant de Grad Universitar din Cluj-Napoca avea o secție separată la Sibiu, destinată pregătirii preoților evanghelici, după 1989 a fost, de asemenea, revitalizat Institutul Teologic Protestant de Grad Universitar din Sibiu, unde Facultatea de Teologie Protestantă oferea specializarea în Teologie Protestantă Pastorală cu o durată de 4 ani⁵⁶. În anul 2006, Institutul Teologic Protestant din Sibiu a încheiat un contract de fuziune prin absorbție cu Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, cu condiția ca preluarea doctoranzilor, aflați sub îndrumarea cadrelor didactice din Institutul Teologic Protestant din Cluj, să se efectueze după înființarea și acreditarea Institutului Organizator de Doctorat în cadrul Universității „Lucian Blaga” Sibiu⁵⁷. Așadar, din 2006, teologia protestantă este studiată la Universitatea de stat „Lucian Blaga” din Sibiu în cadrul Departamentului de Teologie Protestantă. Departamentul de Teologie Protestantă este încadrat, în prezent, în structura Facultății de Științe Socio-Umane, în cadrul Departamentului de Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă, reprezentând una dintre cele patru specializări ale departamentului amintit (anume Istorie, Conservare – Restaurare, Studiul patrimoniului și managementul bunurilor culturale, respectiv Teologia Protestantă)⁵⁸.

În ceea ce privește Teologia Romano-Catolică, din anul 1996 s-au creat condițiile formării profesorilor de religie în cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, conform acordului dintre Facultatea de Teologie Romano-Catolică, Rectoratul Universității „Babeș-Bolyai” și Arhiepiscopia Romano-Catolică de Alba Iulia. În anul 1997 sunt autorizate să funcționeze provizoriu, în cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, specializările Teologie Romano-Catolică – Istorie, respectiv

55 Date pe <https://rt.ubbcluj.ro/ro/>, accesat la 4 noiembrie 2021.

56 Hotărârea Guvernului României nr. 1371/ 3 decembrie 1996, „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 340, 11 decembrie 1996).

57 Mai multe date pe <https://proteo.cj.edu.ro/ro/institut/istoric/reformat>, accesat la 2 noiembrie 2021.

58 Vezi <https://socioumane.ulbsibiu.ro/departamente/>, accesat la 2 noiembrie 2021.

Teologie Romano-Catolică – Litere (anume o limbă și literatură străină la alegere, engleză, franceză, germană sau maghiară)⁵⁹. Din anul 2007, Facultatea de Teologie Romano-Catolică a fost completată de Colegiul de Teologie din Alba Iulia. Astfel, Facultatea are două institute: Institutul de Teologie Didactică din Cluj-Napoca și Institutul de Teologie Pastorală din Alba Iulia. Institutul de Teologie Didactică oferă diplomă de licență, programul de formare a profesorilor de teologie (teologie didactică) și un master în consiliere pastorală. Primii patru ani ai programului de Teologie Pastorală din Alba Iulia au fost acreditați de stat ca diplomă de licență, iar clasele a cincea și a șasea, ca un program de master de Teologie Pastorală Aplicată. Așadar, Facultatea de Teologie Romano-Catolică a Universității „Babeș-Bolyai” funcționează în prezent cu două departamente, Departamentul de Teologie Romano-Catolică Didactică de la Cluj-Napoca și Departamentul de Teologie Romano-Catolică Pastorală de la Alba Iulia. Facultatea de Teologie Romano-Catolică are, încă din anul universitar 2018-19, o școală doctorală independentă, care funcționează sub denumirea de Religie, Cultură, Societate, teme de cercetare pentru doctoratul în Teologie Romano-Catolică fiind legate de științele liturgice, teologia morală, teologia pastorală și istoria bisericii⁶⁰. Publicația Facultății este încadrată în seriile „Studia” ale Universității „Babeș-Bolyai” („Studia Universitatis «Babeș-Bolyai». Theologia Catholica Latina”, revistă de teologie romano-catolică apărută din 2000, în anii 2000-2004 anuală și tipărită în limbile română și maghiară, cu o periodicitate semestrială și în limbi de circulație internațională din 2005). Tot din anul 2000 a fost inițiată, la Alba Iulia, publicația „Studia Theologica Transsylvaniae”. A Gyulafehérvári Romái Katolikus Hittudományi Főiskola Teológiai Folyóirata”.

La Universitatea din Oradea, la Facultatea de Științe Socio-Umane, a funcționat, în anii 90, specializarea în Teologie Baptistă – Litere, respectiv Teologie Baptistă-Asistență Socială (intrată în lichidare cu începere din anul universitar 1997-98)⁶¹. De asemenea, cu începere din anul academic

59 Conform Hotărârii Guvernului nr. 294/16 iunie 1997, „Monitorul Oficial”, nr. 130, 25 iunie 1997.

60 Date pe https://www.ubbcluj.ro/ro/facultati/teologie_romano_catolica, accesat la 4 noiembrie 2021.

61 Hotărârea Guvernului României nr. 568/28 iulie 1995, „Monitorul Oficial”, nr. 185, 16 august 1995; Hotărârea Guvernului României nr. 294/16 iunie 1997, cu privire la funcționarea instituțiilor de învățământ superior, în conformitate cu prevederile Legii

1997-98, Institutul Teologic Penticostal din București – structură de învățământ teologic superior creată în anul 1990 pe baza Seminarului Teologic Penticostal din capitală, activ din 1976, și autorizată să funcționeze din anul universitar 1992-93⁶² – a deschis o secție la Arad, Facultatea de Teologie Penticostală „Betania”. Aceasta, după mai bine de un deceniu de funcționare, a intrat în lichidare, cu începere din 2006⁶³. La Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad funcționează în schimb, din anul 2008, specializarea Teologie Penticostală Didactică, în cadrul Facultății de Științe Umaniste și Sociale, până în prezent existând programe de studii de licență, master și doctorat axate pe Teologie Penticostală (programul de master Teologie Penticostală Didactică, cu începere din anul 2019; Credință și viață. Teologie publică, pe anii universitari 2020-2022; pentru doctorat, Teologie Biblică. Teologie Istorică/Sistematică/Evanghelică, respectiv Teologie Publică. Teologie și Spiritualitate Penticostală)⁶⁴. Trebuie, de asemenea, menționat că Teologia a reprezentat un domeniu de studiu și în cadrul unor universități particulare, înființate cu începere din 1990 în Transilvania. La Oradea, de exemplu, funcționează o universitate privată baptistă, Universitatea „Emanuel”, deschisă inițial ca Institut biblic, în 1990, care a devenit universitate în 1998. Structura are două facultăți, Teologie Baptistă și Management, asigurând programe de studii universitare de licență cu durata de 3 sau 4 ani, programe de studii universitare de master cu durata de 2 ani și un program postuniversitar de formare și dezvoltare profesională continuă în Teologie practică pe durata unui an. Programele de licență legate de domeniul teologic sunt Teologia Baptistă Pastorală, Muzica, Asistența Socială și Limba și Literatura Română-Engleză, în timp ce programele de masterat propun master în Teologie pastorală și Misiologie, în Artă Muzicală, respectiv în Programe și proiecte comunitare în asistență socială⁶⁵. Facultatea de Teologie Baptistă a Universității „Emanuel” din

nr. 88/1993 privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor, „Monitorul Oficial”, nr. 130, 25 iunie 1997.

62 Hotărârea Guvernului României nr. 164/6 aprilie 1992, „Monitorul Oficial”, nr. 70, 21 aprilie 1992.

63 Date pe <https://www.itpbucuresti.ro/scurt-istoric/>, accesat la 4 noiembrie 2021.

64 Pe temă <https://stiinteumaniste.uav.ro/informatii-studenti/programare-studii>, accesat în 4 noiembrie 2021.

65 Date pe <https://www.emmanuel.ro/facultati/facultatea-de-teologie>, accesat la 3 noiembrie 2021.

Oradea publică revista semestrială de teologie „Perichoresis”, apărută din septembrie 2012 și tipărită sub auspiciile Editurii Universității Emanuel și a Editurii Walter de Gruyter.

Axat exclusiv pe studiul Teologiei, Institutul Biblic Baptist din Timișoara (organizat în 1994), oferă programe destinate Studiilor Biblice Avansate și Studiilor Pastorale, cursurile fiind, la rândul lor, axate pe Teologie Pastorală, Vechiul Testament, Noul Testament, Omiletică, Metode de Studiu Biblic, Misiologie, Doctrină Biblică, Istoria Bapțiștilor, Muzică etc.⁶⁶.

În concluzie, se poate afirma că politicile în domeniul educației superioare religioase – în pofida unor incoerențe decizionale generate de perioadele de instabilitate guvernamentală din istoria României postdecembriste – au asigurat un climat propice dezvoltării amintitului domeniu educațional, atât în Transilvania – marcată pregnant de o dimensiune multietnică și pluriconfesională de îndelungată tradiție – cât și în celelalte contexte regionale, afirmându-se nestingherite principiile respectării valorilor umane și libertatea religioasă, inclusiv în sfera învățământului universitar.

Bibliografie selectivă:

- *90 de ani de la înființarea învățământului academic teologic ortodox în Oradea (1923-2013). Simpozion național, Oradea, 16-18 octombrie 2013*, coord. Dumitru Megheșan, Emil Cioară, Viorel Cristian Popa, Vasile Doru Fer, Oradea, Ed. Univ. din Oradea, 2013.
- *1944-2014. Universitatea de Vest din Timișoara, 70 de ani de excelență în educație*, coord. Otilia Hedeșan, ed. Oana Doboși, Alina Radu, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2014.
- *Istoria Universității „Babeș-Bolyai”*, coord. Ovidiu Ghitta, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012.
- *Învățământul Teologic Ortodox din Arad – itinerar – forme – perspective*, ed. Cristinel Ioja, Marcel Tang, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2019.
- MIZGAN, Ioan; CHIRA, Ionel, *Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea. 70 de ani de la înființare*, Oradea, Universitatea din Oradea, 1995.
- MORARU, Alexandru, *Învățământul teologic universitar ortodox român din Cluj-Napoca: schiță istorică [90 de ani de la întemeierea Universității Ro-*

66 Vezi <https://www.ibbt.ro/>, accesat la 3 noiembrie 2021.

mânești din Cluj, 1919-2009], Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009.

- NICOARĂ, Mihai Teodor, *Rectorii Universității din Cluj. 1919-2013*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2013.
- PETRESCU, Iordan; Anghelache, Constantin; Gogu, Emilia; Anghel, Mădălina Gabriela, *Geneza și evoluția învățământului superior din România în date statistice*, București, Editura Economică, 2018.
- PETRICA, Vasile, *Academia Teologică Ortodoxă Română din Caransebeș (1927-1948)*, Timișoara, Editura DPP (David Press Print), 2014.
- PETRICA, Vasile, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Român Caransebeș (1865-1927): contribuții istorice*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2005.
- PUȘCAȘ, Vasile; TURCUȘ, Veronica; TURCUȘ, Șerban, *Leadership academic clujean (1919-2019)*, prefață de Marius Bojiță, studiu introductiv și notă asupra ediției de Vasile Pușcaș, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2019.
- *Un sfert de secol de învățământ superior la Reșița: 1971-1996: monografie*, de Ștefan Anghel etc., Reșița, Editura Eftimie Murgu, 1996.
- *Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. 1991-2011*, red. Moise Ioan Achim, Nicolae Todea, Lucia Căbulea, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2011.
- *Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu – monografie*, coord. Constantin Oprean, Sorin Radu, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2011.